

POLIFUNKSIONALLIK VA UNGA DOIR O‘ZBEK TILSHUNOSLIGIDAGI QARASHLAR

Sulaymonova Zebiniso G‘ayrat qizi

Annotatsiya

Maqola o‘zbek tilshunosligida polifunksionallik hodisasiga doir qarashlar, polifunksional lisoniy birliklarni yoritishga bag‘ishlangan

Аннотация

Статья посвящена феномену полифункциональности в узбекском языкознании и изучению многофункциональных языковых единиц

Annotation

The article on the phenomenon of polifunctionality in Uzbek linguistics and the coverage of multifunctional linguistic units

Tayanch so‘z va iboralar: polifunksionallik, birlamchi funksiya, ikkilamchi funksiya, semantika, sintaktika, shakl, mazmun, assimetriya, valentlik

Ключовые слова и выражения: полифункциональность, первичная и, вторичная функции, семантика, синтаксис, форма, содержание, асимметрия, валентность

Key words and expressions: primary function, secondary function, semantics, syntax, form, content, asymmetry, valence

Kirish

Polifunksionallik hodisasining kelib chiqishi Praga tilshunoslik maktabi faoliyati bilan bog‘liq. XX asrga kelib, boshqa fanlar qatori tilshunoslikda ham tub burilishlar yuz berdi. Tilshunoslikda yangicha qarashlar vujudga keldi. Polifunksionallik hodisasini o‘rgangan tilshunos olimlar tomonidan mazkur masalaga nisbatan turlicha qarashlar bayon etilgan. Xususan, o‘zbek tilshunosligida Sh.Rahmatullayev, A.Hojiyev, A.Berdialiyev, A.Mamajonov, N.Turniyozov, G.Roziqova,

N.Qodirova, D.G‘aniyeva, G.Sulaymonova, T.Valiyev¹ singari olimlarning bir qator izlanishlari mazkur hodisani o‘rganishda katta ahamiyatga ega.

Asosiy qism

Polifunksionallik hodisasi haqida ma‘lumot beruvchi manbalarda birlamchi va ikkilamchi funksiya tushunchasi polifunksionallik bilan uzviy bog‘liq ekanligi qayd etiladi. Tadqiqotchi D.G‘aniyevaning ta‘kidlashicha, birlamchi va ikkilamchi funksiya tushunchasi tilshunoslikka nemis olimi Slotti tomonidan olib kirilgan.²

Olimaning ma‘lumot berishicha, Slottning birlamchi va ikkilamchi funksiya haqidagi qarashlari semantik va sintaktik sathning o‘zaro muvofiq kelishiga asoslanadi. Ya‘ni so‘z turkumlarining qanday lug‘aviy ma‘no anglatishi so‘z turkumlarining bir tomonlama xususiyati bo‘lsa, lug‘aviy ma‘noga xos sintaktik funksiya bajarishi ikkinchi xususiyati hisoblanadi. Shundan kelib chiqqan holda so‘z turkumlarining ikki tomonlama xususiyati, ya‘ni birlamchi va ikkilamchi funksiya yuzaga keladi. Olim birlamchi va ikkilamchi funksiyaning bir-biriga muvofiq kelmaydigan o‘rinlari mavjudligini ham e‘tirof etadi. Masalan, sifatdosh semantik nuqtayi nazardan harakatni bildirsa ham, lekin aniqlovchi sintaktik funksiyasini bajaradi. Slotti tomonidan ilgari surilgan g‘oya semantik va sintaktik sath o‘rtasidagi munosabat masalasi falsafiy grammatik nazariyada katta ahamiyatga ega bo‘lishiga qaramasdan, hech qaysi tilda o‘zining to‘liq tasdig‘ini topmagan.

Tilshunos olim Y.Kurilovich ham birlamchi va ikkilamchi funksiya borasidagi fikrlari bilan Slottning g‘oyasini rivojlantirdi. Y.Kurilovichning g‘oyasiga ko‘ra, birlamchi funksiya leksik ma‘noga muvofiq keladigan sintaktik funksiya hisoblansa, boshqa har qanday sintaktik funksiyada kelishi esa ikkilamchi funksiya deb qaraladi. Uning fikriga asosan, tilning struktur tahlili shunga guvohlik beradiki, so‘z turkumlari va ularning sintaktik funksiyalari o‘rtasida muvofiqlik mavjud degan

¹ Rahmatullayev Sh. Hozirgi adabiy o‘zbek tili. – Toshkent: Universitet, 2006; Hojiyev A. O‘zbek tili morfologiyasi, morfemikasi va so‘z yasashining nazariy masalalari. – Toshkent: Fan, 2010; Berialiyev A. Ergash gapli qo‘shma gap konstruksiyalarida semantik-signifikativ paradigmatika. – Toshkent: Fan, 1989; Mamajonov A. Qo‘shma gap stilistikasi. – Toshkent: Fan, 1990; Turniyozov N., Turniyozova K. Funksional sintaksisga kirish. Toshkent: Fan, 2003; Roziqova G. O‘zbek tilida sintaktik polisemiya. Filol. fanlari nomzodi... diss. avtoref. – Farg‘ona, 1999; Qodirova N. O‘zbek tilidagi affikslarda polifunksionallik. Filol. fanlari nomzodi... diss. avtoref. – Toshkent, 2002; Sulaymonova G. O‘zbek tilida ot turkumidagi so‘zlarning polifunksionalligi: Filol. fan. nomzodi... diss. avtoref. – Toshkent, 2010; Valiyev T. O‘zbek tili yo‘lsozlik terminlarining struktur-semantik xususiyatlari va leksikografik talqini. Filol. fan. bo‘yicha fal. doktori (PhD) dis. avtoref. – Samarqand, 2017.

² G‘aniyeva D.A. O‘zbek tilidagi fe‘lning funksional shakllarida sinkretiklik va polifunksionallik: Filol. fanlari nomzodi... diss. avtoref. – Toshkent, 2012. – B.7.

“eski” nazariya o‘zining asosiga ega. So‘z turkumi har qanday so‘z birikmasi va gap strukturasi turli sintaktik funksiyalarni bajarishi mumkin degan e‘tirozlarni bildiruvchilar bir so‘z turkumining turli sintaktik funksiyada kelishida muayyan iyerarxiya mavjudligini hisobga olmaydilar. Har bir so‘z turkumida asosiy, birlamchi sintaktik funksiya mavjud bo‘ladi. Birlamchi sintaktik funksiya so‘z turkumining leksik ma‘nosidan kelib chiqadi va bu ma‘noning o‘ziga xos transpozitsiyasi sifatida gavdalanadi³. Birlamchi va ikkilamchi funksiya borasida asosli fikrlar bildirgan Y.Kurilovichning nazariyasi polifunksionallikning keyingi davrdagi rivoji uchun asos bo‘lib xizmat qildi. Olimning nazariy qarashlari ko‘pchilik tilshunoslarning birlamchi va ikkilamchi funksiya borasidagi fikrlarini oziqlantiradi. Xususan, professor A.Berdialiyev birlamchi va ikkilamchi funksiyaning sintaktik sathda namoyon bo‘lishi haqida fikrlar bildirgan.

Sintaktik funksiyalar ikki bosqichli xarakterga ega. Birinchi bosqich sintaktik funksiyalar nihoyatda umumiy, nihoyatda abstrak grammatik ma‘nolar bildiradi. Bunday hollarda funksiya va ma‘noda mutanosiblik bo‘ladi. Birinchi bosqich funksiyalarga ega, kesim, to‘ldiruvchi, aniqlovchi, hol (sodda gaplarda); ergash gap, bosh gap(ergash gapli qo‘shma gaplarda) kabi hodisalarning avtonomik tarzda tushunilishi va ular bilan bog‘liq avtonomik ma‘nolar kiradi. Sintaktik birliklarning ikkinchi bosqich funksiyalari ularning ma‘lum bir valentlikda reallashgan sintaktik aloqasi tufayli vujudga keladi. Bunday holatlarda ular o‘zlarining avtonomik tarzda tasavvur etilishidan farq qiladi; avtonomik ma‘nolar konkret grammatik ma‘nolar bilan almashinadi. Ikkinchi bosqich nuqtayi nazaridagina sintaktik birliklarning funksiya hamda ma‘nosi munosabati sintaksis bilan semantikasi tutashtiradi⁴. Shunday misollar keltiriladi:

Har kim aybsiz do‘st qidirsas, uning do‘sti kamayib qoladi gapi nutqda *Har kim aybsiz do‘st qidirsas, u mutlaqo do‘stsiz qoladi* tarzida ham uchrashi mumkin.

A.Berdialiyev mazkur gaplarning ikkinchi bosqich funksiyaga nisbatan farqlanishini, ergash gap birinchi gapda bosh gap tarkibidagi *do‘sti* so‘zi orqali ifodalangan ega bilan o‘zaro valentlikda ekanini aytib o‘tgan. Ikkinchi gapda esa ergash gap bosh gap tarkibidagi kesim bilan o‘zaro valentlik holatida deya ma‘lumot berilgan. Birinchi holatda valentlik qaratqich-qaralmish aloqasida, ikkinchi holatda

³ Курилович Е. Деривация лексическая и деривация синтаксическая // Очерки по лингвистике. – М.,1962 – С. 61

⁴ Berdialiyev A. Sintaktik konstruksiyalarda polifunksionallik // O‘zbek tili va adabiyoti. 1981. 2-son. 24 – 27- betlar.

esa predikativ aloqada reallashgan. Bu o‘rinda *Har kim aybsiz do ‘st qidirsa* sintaktik birligi ikki hodisa emas, balki ikki funksiyadagi bir hodisa – sintaktik polifunksionallikdir⁵.

Bu o‘rinda shakl va mazmun falsafiy kategoriyalarining nuqtda reallashishini ko‘rishimiz va polifunksionallikning sintaktik sathda nutq hodisasi sifatida ro‘yobga chiqishini kuzatishimiz mumkin. Bizga ma‘lumki, forma va mazmun dialektik birligi assimetriyasi polifunksionallikka yo‘l ochadi.

Professor A.Berdialiyev tomonidan bildirilgan fikrlar oldingi nazariy qarashlarni qo‘llab-quvvatlaydi va o‘ziga xos tomonlari bilan farqlanadi. Olimning nazariy qarashlariga ko‘ra, birinchi bosqich funksiya umumiy va nihoyatda mavhum bo‘lib, hamma til foydalanuvchilari tomonidan avtonomik tarzda tasavvur qilinadi. Ikkinchi bosqich funksiyada esa, semantika va sintaktika tutashadi. Oldingi nazariy qarashlardan farqli o‘laroq, A.Berdialiyev sintaktika va semantika faqat ikkinchi bosqich funksiyada kesishadi degan nazariy qarashlarni ilgari suradi. Sodda gaplarda polifunksionallikning yuzaga chiqishi, uning paradigmatika va sintakmatika bilan bog‘liqligi yuzasidan yangi va asosli fikrlarni keltirib o‘tgan. Olim yana shuni e‘tiborga olganki, sintaktik polifunksionallikning yuzaga kelishida sintaktik birliklarning ma‘lum bir valentlikda reallashgan sintaktik aloqasi muhim ahamiyatga ega ekanini qayd etgan. Zero, o‘zbek tilshunosligida sintaktik vazifa tushunchasining valentlik tushunchasi bilan bog‘liqligi masalasi tilshunoslar tomonidan e‘tiborga olindi. Natijada mazkur masala yoritilgan tadqiqotlardan yuzaga keldi. Xususan, tilshunos R.Rasulovning “O‘zbek tilidagi holat fe’llarining obligator valentliklari”⁶ deb nomlangan monografiyasini misol tariqasida keltirishimiz mumkin.

Tilshunos olim A.Hojiyev affiksial morfemalarda kuzatiladigan polisemiya va unga bog‘liq deya ta‘kidlangan polifunksionallik haqida bildirilgan oldingi nazariy qarashlarni tanqid qilgan. Olimning fikriga asosan, qo‘shimchalarda ko‘p ma‘nolilik va ko‘p vazifalilik hodisasini ifodalash imkoniyati mavjud emas. Tilshunos olim o‘z fikrlarini *-chi* affiksi misolida quvvatlantiradi. “-chi morfemasi yordamida bir so‘z (so‘z yasaliş asosidan) yasalgan so‘z ikki xil ma‘noga ega bo‘lishi mumkin. Masalan, *gulchi* yasama so‘zi:1)gul yetishtiruvchi, 2)gul sotuvchi ma‘nosini

⁵ Berdialiyev A. Ergash gapli qo‘shma gap konstruksiyalarida semantik-signifikativ paradigmatika. – Toshkent: Fan,1989. – B 44.

⁶ Rasulov R.O‘zbek tilidagi holat fe’llari va ularning obligator valentliklari. – Toshkent: Fan,1989. – B.10

bildiradi. Lekin bu ikki ma'no ham -chi morfemasiga xos emas, balki umumiy holatdan anglashiladi"⁷. Tilshunos olim A.Hojiyev affiksial morfemalarning polifunksional va polisemik xarakterda bo'lishini inkor etadi.

Ammo keyingi yillarda amalga oshirilgan ilmiy tadqiqotlar orqali affiksial morfemalarda ham polifunksionallik hodisasi kuzatilishi isbotlandi. Qolaversa, affiksial morfemalarning nafaqat so'z yasash jarayonida balki, qo'shma gaplarni bog'lash jarayonida ham polisemiya, polifunksionallik hodisalarini namoyon qila olish imkoniyatiga ega ekani ilmiy dalillar bilan yoritib berildi. Xususan, misol tariqasida olima G.Roziqova, N.Qodirovalarning ilmiy izlanishlarini keltirish mumkin⁸.

Professor A.Mamajonov qo'shma gaplar doirasida polifunksionallikning yuzaga chiqishi polisemiya bilan uzviy bog'liq deya e'tirof etadi. Tilshunos olim sintaktik sathda qo'shma gaplar doirasida polifunksionallikning ifodalanishi bilan bog'liq o'ziga xos va asosli ma'lumotlar beradi. Xususan, qo'shma gaplardagi polifunksionallikni gaplarning shakliga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritmagan holatda birdan ortiq sintaktik vazifa bajara olish imkoniyati bilan bog'laydi. Bunga o'xshash misollarni asosan hol ergash gapli qo'shma gaplarda yaqqolroq ko'rish mumkinligini aytadi. Quyidagicha misollar keltiriladi:

Nur borki, soya bor (O'.Hoshimov).

1.Sabab ergash gap – (“nur bo'lganligi uchun soya bor”).

2.Payt ergash gap – (“nur bo'lganda soya bor”).

3.Shart ergash gap – (“nur bo'lsagina soya bor”).⁹

Polifunksionallik hodisasiga doir nazariy qarashlarda ham olimlarning fikrlarida turfa xilliklarni kuzatamiz. Tilshunos olim Turniyozov polifunksionallik hodisasini funksional transpozitsiya bilan yondosh hodisa deya ifodalaydi. Olimning fikrlariga asosan, har bir so'z o'z funksiyasiga ko'ra biror bir morfologik kategoriyaga mansub bo'ladi. Sintagmatik qator doirasida so'zlar bir morfologik kategoriyadan ikkinchi morfologik kategoriyaga ko'chirilishi mumkinligini e'tirof etadi: “*Muncha shirin bu bola!* /O'. Hoshimov. Dunyoning ishlari,77/.

Aytishga oson. Hammasi ishlik odamlar / O'.Usmonov. Sirli sohil, 171/.

⁷ Hojiyev A. . O'zbek tili morfologiyasi,morfemikasi va so'z yasashining nazariy masalalari. – Toshkent:Fan,2010. – 62-63-b.

⁸ Roziqova G.O'zbek tilida sintaktik polisemiya. Filol. fanlari nomzodi... diss. avtoref. – Farg'ona,1999; Qodirova N. O'zbek tilidagi affikslarda polifunksionallik. Filol. fanlari nomzodi... diss. avtoref. – Toshkent v, 2002

⁹ Mamajonov A.Qo'shma gap stilistikasi. –Toshkent:Fan,1990. – B. 107-108

Berilgan misollarda *shirin* va *oson* soʻzlari shaklan sifat kategoriyasiga mansubdir. Biroq funksiya nuqtayi nazaridan ular oʻz morfologik kategoriyasi doirasidan uzoqlashgan. Shuning uchun soʻzlarning oʻzaro munosabatga kirishish imkoniyatlari grammatik shakllari va bajarayotgan sintaktik funksiyalari bilan bogʻliq boʻladi¹⁰.”

Polifunksionallik tilning barcha sathlari uchun universal hodisa¹¹, deya eʼtirof etgan D.Gʻaniyeva birlamchi va ikkilamchi funksiya haqidagi fikrlar borasida Y.Kurilovich gʻoyalarini qoʻllab-quvvatlaydi. Uning fikricha, shakliy funksiyalarni, oʻz navbatida, fonologik birlamchi-ikkilamchi funksiya, morfologik birlamchi-ikkilamchi funksiya hamda sintaktik birlamchi-ikkilamchi funksiyalarga ajratish mumkin. Lingvistik birliklarning birlamchi va ikkilamchi funksiyalari tilning barcha sathlarida uchraydi va ularning sinkretik tabiatini ochish, ayni vaqtda, polifunksionallikni belgilashda xizmat qiladi¹². Olimaning izlanishlari keng doirada ekanligi, fonologik, morfemik, morfologik va sintaktik sathda oʻrganilganligi bilan ahamiyatli. Tadqiqotchi D.Gʻaniyeva polifunksionallik va sinkretizm hodisalari oʻrtasidagi dialektik munosabatni feʼning vazifadosh shakllari orqali tadqiq qilgan. Fonologik sathdagi polifunksionallikka shunday dalillar keltirilgan: “*Chiroyli* leksemasi bilan *chiro:yli* leksemasi ifodasini bir-biriga zidlaganimizda, ular oʻrtasida farqlovchi belgi qisqa *o* va choʻziq *o*: unlisi boʻlayotganligining guvohi boʻlamiz. Bu unlilar bir leksemani ikkinchi leksemadan farqlash vazifasini bajarayotgani yoʻq, balki choʻziq *o*: unlisi soʻzlovchining obʻyektga emotsional-ekspressiv munosabatini ifodalamoqda. Demak, bu oʻrinda unlikning qisqa-choʻziqlik belgisiga koʻra farqlanishi fonologik funksiya emas, balki emotiv funksiya sanaladi¹³.” Olima fonologik birliklar maʼnoga ishora qilishidan tashqari ularning nutqiy vaziyatda soʻzlovchining hissiy-taʼsiri munosabatini ham ifodalay olishini isbot etgan. Shu vaqtga qadar bu kabi hodisalar faqat daraja shakllari doirasida talqin etilgan, ammo polifunksional hodisa sifatida yondashilmagan edi. Professor Sh.Rahmatullayev polifunksionallikka shunday munosabat bildirgan: “Koʻpmaʼnolilik hodisasini koʻpvazifalilik hodidasidan farqlash kerak. Masalan, tushum kelishigi – bir vazifali; lekin bosh kelishik – koʻp vazifali; bu kelishikdagi

¹⁰ Turniyozov N., Turniyozova K. Funktsional sintaksisga kirish. Toshkent: Fan, 2003. –B. 56 – 58

¹¹ Ganiyeva D. Oʻzbek tilidagi feʼning funksional shakllarida sinkretiklik va polifunksionallik: Filol. fanlari nomzodi... diss. avtoref. – Toshkent, 2012.

¹² Ganiyeva D. Oʻzbek tilidagi feʼning funksional shakllarida sinkretiklik va polifunksionallik: Filol. fanlari nomzodi... diss. avtoref. – Toshkent, 2012

¹³ Ganiyeva D. Oʻsha manba.

leksema: 1) ega vazifasida, 2) izohlovchi vazifasida va boshqa vazifalarda keladi. Shu asosda bosh kelishikni ko'p ma'voli deb bo'lmaydi¹⁴." Tilshunos olim dastlab polisemiya va polifunksionallik hodisalarini farqlashga chaqirgan. Ikkala hodisa ko'p o'rinlarda juda yaqin bo'lib, leksik sathda hatto bir xil nutqiy jarayonga o'xshaydi. Ammo bu hodisalar o'rtasida farqlanish mavjud. Shuningdek, tilshunos olim morfemik polifunksionallikni sintaktik vazifa bajara olish imkoniyati jihatidan yoritib bergan.

Polifunksionallik bugungi kunda tilshunoslar tomonidan turli yo'nalishlar doirasida o'rganilmoqda. Xususan, kompyuter lingvistikasi sohasining ichida O'.Mengliyevning "O'zbek tili ta'limiy korpusini tuzishning lingvistik asoslari", Sh.Gulyamovaning "O'zbek tili semantik analizatorining lingvistik asoslari¹⁵" kabi dissertatsiyalarini misol qilish mumkin. Mazkur tadqiqotlarda polifunksionallik asosan leksik sathda o'rganilgan va polifunksionallikka polisemiya va omonimiya hodisalarining oralig'ida turgan hodisa deya baho berilgan. Terminologiyada T.Valiyevning "O'zbek tili yo'lsizlik terminlarining struktur-semantik xususiyatlari va leksikografik talqini"¹⁶ nomli dissertatsiyasida ham polifunksionallik o'rganilgan va mazkur hodisaga nisbatan polisemiya ancha uzoqlashgan, ammo omonimlikka hali yetib bormagan nutq hodisasi deya baho berilgan.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, polifunksionallik birlamchi funksiyaga qo'shimcha ravishda ikkilamchi funksiyaning ham namoyon bo'lishi bilan bog'liq hodisa. Polifunksionallik haqidagi olimlarning fikri turlicha ekan, mazkur hodisa o'zining yangi tadqiqotlardagi yechimini kutib turibdi. Yana shuni ham aytish joizki, kompyuter lingvistikasi doirasida semantik analizatorning lingvistik asoslari kabi mavzular bugungi kun uchun tilshunoslik doirasida muhim masala va bu masalaning bir tomoni borib polifunksionallik bilan tutashadi. Shu sababdan ham polifunksionallik hodisasiga nisbatan aniq grammatik qonuniyatni taqdim etish va amaliy tishunoslikka joriy etish masalasi ham muhim sanaladi. Polifunksionallik tilning turli sathlarida uchrar ekan, har bir sathda polifunksionallik hodisasiga aynan o'sha sath qonuniyatlaridan kelib chiqib yondashish zarur. Sintaktik sathda polifunksionallikning yuzaga chiqishini valentlik, sintaktik vazifalarning bir o'rinda

¹⁴ Rahmatullayev Sh. Hozirgi adabiy o'zbek tili. – Toshkent: Universitet, 2006. – B. 125

¹⁵ Mengliyev O'. O'zbek tili ta'limiy korpusini tuzishning lingvistik asoslari. Filol.fan.bo'yicha fal. doktori(PhD) dis. avtoref. – Termiz, 2021; Gulyamova Sh. O'zbek tili semantik analizatorining lingvistik asoslari. Filol.fan.doktori (DSc) dis. avtoref. – Farg'ona, 2021

¹⁶ Valiyev T. O'zbek tili yo'lsizlik terminlarining struktur-semantik xususiyatlari va leksikografik talqini. Filol.fan.bo'yicha fal. doktori(PhD) dis. avtoref. – Samarqand, 2017

turlicha ekanligida ko'rsak, morfemik yoki fonologik sathda esa o'ziga xos tarzda kuzatamiz.

Adabiyotlar:

1. Berdialiyev A. Ergash gapli qo'shma gap konstruksiyalarida semantik-signifikativ paradigmatika. – Toshkent: Fan,1989.
2. Berdialiyev A. Sintaktik konstruksiyalarda polifunksionallik // O'zbek tili va adabiyoti. 1981. 2-son. 24 – 27-betlar.
3. Hojiyev A. O'zbek tili morfologiyasi,morfemikasi va so'z yasalishining nazariy masalalari. – Toshkent:Fan,2010.
4. Курилович Е. Деривация лексическая и деривация синтаксическая // Очерки по лингвистике. – М.,1962.
5. Mamajonov A.Qo'shma gap stilistikasi. –Toshkent:Fan,1990.
6. Qodirova N. O'zbek tilidagi affikslarda polifunksionallik. Filol. fanlari nomzodi... diss. avtoref. – Toshkent, 2002.
7. Rahmatullayev Sh. Hozirgi adabiy o'zbek tili. – Toshkent: Universitet, 2006.
8. Rasulov R.O'zbek tilidagi holat fe'llari va ularning obligator valentlilari. – Toshkent: Fan,1989.
9. Roziqova G.O'zbek tilida sintaktik polisemiya. Filol. fanlari nomzodi... diss. avtoref. – Farg'ona,1999.
10. Sulaymonova G. O'zbek tilida ot turkumidagi so'zlarning polifunksionalligi: Filol.fan.nomzodi...diss.avtoref. – Toshkent, 2010.
11. Turniyozov N.,Turniyozova K. Funktsional sintaksisga kirish.Toshkent: Fan, 2003.
12. Valiyev T.O'zbek tili yo'lsozlik terminlarining struktur-semantik xususiyatlari va leksikografik talqini. Filol.fan.bo'yicha fal. doktori(PhD) dis. avtoref. – Samarqand, 2017.
13. G'aniyeva D.A.O'zbek tilidagi fe'lning funktsional shakllarida sinkretiklik va polifunksionallik:Filol.fanlari nomzodi... diss. avtoref. – Toshkent, 2012.